

УДК 94(420):327.061

Грубінко А.В.

РОЛЬ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті проаналізовано внесок Великої Британії у розвиток військово-технічної співпраці держав Європейського Союзу. Встановлено, що керівництво Великої Британії проводило неоднозначну політику щодо військово-технічного співробітництва (ВТС) учасників європейської інтеграції. Прагнення здобути першість в європейському ВТС поєднувалося з наданням британськими компаніями переваги співпраці з американськими партнерами. Британський ВПК став конкурентом ВПК держав континентальної Європи. Позиція Великої Британії стала однією з перешкод для формування єдиного європейського ринку озброєнь. Вихід королівства з ЄС може стимулювати процес творення єдиного європейського ВПК, в якому домінуватимуть Франція і ФРН, підтримувані іншими впливовими промисловими державами (Італія, Іспанія та ін.). Водночас британський ВПК збереже значний вплив на європейські механізми ВТС, які відносно успішно функціонують за межами ЄС.

Ключові слова: Велика Британія, Європейський Союз, Спільна політика безпеки та оборони, військово-технічна кооперація.

Новітні виклики системі міжнародної безпеки перших двох десятиліть ХХІ ст. ставлять на порядок денний діяльності провідних суб'єктів світової політики якісно нові завдання. Серед таких суб'єктів виділяється Європейський Союз, який є відносно новим гравцем на мапі сучасної системи регіональної і світової безпеки. Порівняно нетривала історія практичної розбудови військово-політичних механізмів ЄС, відлік якої можна вести з початку 2000-х рр., з огляду на специфічні структурно-функціональні характеристики самої організації та обставини міжнародних відносин відзначається складністю і суперечністю.

Однією з визначальних проблем майбутнього ЄС на міжнародній арені є розвиток військово-технічної кооперації його держав-членів. Серед головних чинників її становлення, як і безпеково-оборонної складової ЄС загалом, був і залишається рівень залучення Великої Британії, яка посідає провідні позиції в спільноті учасників європейської системи безпеки. Процес виходу королівства з ЄС («Brexit») зумовлює необхідність прогнозування його наслідків для майбутнього Спільної політики безпеки та оборони (СПБО), здійснення якої потребує дослідження історії участі країни у формуванні даного напрямку євроінтеграції, насамперед в галузі військово-технічного співробітництва.

Українська історіографія участі Великої Британії у військово-технічній співпраці держав ЄС практично не містить окремих комплексних досліджень. Серед спеціальних публікацій відзначимо статтю О. Александрова [1]. Певну інформацію містить параграф праці Н. Яковенко, присвячений історії участі Великої Британії у формуванні СПБО ЄС [2]. У підрозділі монографії автора

цієї статті представлено спробу аналізу місця британського військово-оборонного комплексу в системі відповідної кооперації держав ЄС [3]. Значно розгорнутіше представлена російська історіографія проблеми. Відзначимо праці Д. Данілова [4], В. Журкіна [5], І. Іванова [6], С. Кареніна [7], Н. Коварського [8]. З британської історіографії варто виділити дослідження С. Біскопа і Дж. Коелмонта [9], Т. Гая і Р. Калума [10], К. Хойла [11], Д. Когана [12]. Серед представників європейської континентальної історіографії згадаємо М. Бароне [13], С. Бауера [14], В. ван Екелена [15], Б. Шмітта [16]. Загалом тематика історії військово-технічного виміру євроінтеграції залишається недостатньо дослідженою.

Розвиток військово-технічної кооперації між державами Західної Європи розпочався задовго до створення ЄС і не був пов'язаний з формуванням Європейських Співтовариств. Першою спробою започаткувати багатосторонній формат такої системи на нормативно-інституційному рівні став Договір про створення Європейського оборонного співтовариства (ЄОС) від 27 травня 1952 р., в якому держави регіону погоджувалися на підготовку і виконання спільних програм озброєння, оснащення, забезпечення і створення військових споруд Європейських оборонних сил, виробництва і торгівлі озброєннями (ст. 101) [17, с. 71]. Велика Британія не приєдналася до договору, надавши перевагу НАТО і ЗЄС. Основну ставку в королівстві робили на розвиток співпраці з США. Водночас Лондон намагався отримати дивіденди від співпраці з державами ЄЕС. Зокрема, наприкінці 1950-х р. Форін офіс здійснював дипломатичну роботу щодо створення «пулу озброєнь» [18, с. 80]. Створення Єврогрупи НАТО у 1968 р. спрямовувалося, серед іншого, на розвиток військової промисловості в Європі. Однак великого ефекту проект не дав.

Завершення періоду повоєнного відновлення держав Західної Європи та активний розвиток їх виробничих потужностей, період «розрядки» початку 1970-х рр. і коригування американської зовнішньополітичної стратегії («доктрина Ніксона»), усвідомлення неефективності ЗЄС і слабкості європейських військових можливостей сприяли активізації зусиль країн регіону щодо модернізації збройних сил і розвитку військово-технічної співпраці (далі – ВТС) за межами наявних організацій. У лютому 1976 р. для здійснення спільного виробництва озброєнь членами Єврогрупи НАТО створено Незалежну європейську групу програмування (НЄГП), яка стала основою співпраці ВПК держав Західної Європи. Структура не мала договірною характеру, а її рішення були рекомендаційними.

У другій половині 1980-х рр. в умовах початку остаточної «розрядки» відбулася активізація роботи зазначеного форуму. Міністерство оборони Великої Британії активно підтримувало НЄГП. У 1983 р. Велика Британія разом з ФРН, Італією та Іспанією розпочала розробку європейського винишувача четвертого покоління EF-2000 «Typhoon» («Eurofighter»). Британсько-

французьке протистояння на багатосторонньому рівні не завадило державам розвивати двостороннє ВТС. У 1987 р. підписано британсько-французьку угоду про створення ядерної ракети для запуску з літака. Проводилася робота у тристоронньому форматі (Велика Британія, Франція та Німеччина) зі створення нової протитанкової ракети. Спільно з італійськими партнерами британська сторона розпочала виробництво гвинтокрила ЕН-101 «Merlin». Однак структури НЄГП, які відповідали за військове виробництво, залежали від НАТО, де домінувала американська і британська промисловість. Тому створити єдину структуру кооперації ВПК держав Західної Європи під час «холодної війни» не вдалося.

Після припинення блокового протистояння розвиток співпраці Великої Британії з європейськими партнерами набув актуальності. Виникла нагальна необхідність реформ у збройних силах, одним з головних завдань яких стало посилення технологічного забезпечення мобільних збройних підрозділів для виконання коротко- і середньострокових операцій високої інтенсивності, проведення небойових місій. Провідні армії світу провели масштабні скорочення чисельності особового складу збройних сил і зробили ставку на впровадження новітніх військових технологій. Для держав Європи, які значно відставали у технологічному компоненті від США, зростає потреба розвитку кооперації ВПК і формуванні європейського ринку озброєнь.

Кардинальні зміни в системі міжнародних відносин на межі 80-90-х рр. ХХ ст. змусили керівництво Великої Британії змінити підходи до ролі ЗЄС. Розвиток самостійного ВПК ЄС розглядався як шкідливий для атлантичного співробітництва. Тому в Маастрихтському договорі ЄС про ВТС не йшлося. НЄГП перейменували на Західноєвропейську групу з озброєнь (ЗЄГО) як доповнення до ЗЄС.

Сполучене Королівство посідало провідні позиції в європейській військовій промисловості. На середину 1990-х рр. серед десяти найбільших оборонних компаній ЄС дві перших позиції займали британські «British Aerospace» і «General Electric». В десятку також увійшли «Rolls-Royce» і «GKN» [10, р. 758]. У 2000 р. позиції королівства в системі європейського ВПК зміцнішали. П'ять з шести провідних оборонних компаній ЄС були британськими. До того ж британські виробники мали свої частки в інших європейських компаніях.

НЄГП/ЗЄГО працювала в межах трьох тематичних панелей (груп). Мета панелі I – реалізація економічно ефективних програм спільного виробництва обладнання на виконання військових вимог ООН, покращення оборонно-промислового потенціалу і підвищення конкурентоспроможності європейського ВПК. Створена робоча група враховувала потреби новосформованого ЄПБО ЄС та ініціативи НАТО. Наголос робився на уникненні дублювання в діяльності обох організацій, на чому особливо наполягала британська сторона.

До завдань панелі II входило зміцнення позицій Європи у сфері військових досліджень і технологій. Реалізовувалися близько 120 конкретних науково-технічних проєктів. На момент закриття ЗЕГО у травні 2005 р. з них у різній мірі було реалізовано 64 проєкти. За рік до цього у травні 2004 р. міністри оборони ЄС дійшли висновку, що з цих головних проєктів повністю належно виконувалися лише 6 [19, р. 78-79].

У межах панелі III досліджувалися головні аспекти загальної економічної політики в галузі озброєнь, розглядалися питання транскордонної конкуренції і передачі технологій для зміцнення європейської оборонної технологічної бази. Представники цієї панелі вели переговори з ЄС щодо залучення до співпраці Єврокомісії і створення Європейського оборонного агентства (EOA).

Зміна політики Великої Британії щодо СПБО ЄС після приходу до влади лейбористів у травні 1997 р. призвела до активізації участі країни у ВТС. У червні 1997 р. королівство приєдналося до прийнятої Радою ЄС програми попередження і протидії незаконним поставкам звичайних озброєнь. Після оприлюднення в листопаді 1997 р. меморандуму Єврокомісії про реструктуризацію військової промисловості уряд Т.Блера у співпраці з французькими партнерами підготував проєкт Кодексу поведінки у сфері експорту озброєнь, який схвалили представники держав-членів в межах Ради ЄС 8 липня 1998 р. Цей акт став погодженим зведенням правил експорту зброї державами ЄС до третіх країн [20]. Британський уряд на засіданні Ради ЄС 4 березня 1998 р. підтримав спільну позицію про посилення норм Конвенції щодо біологічної і токсичної зброї. Так розпочато формування елементів спільної політики ЄС у сфері озброєнь.

Керівництво Сполученого Королівства пішло на формування авангарду держав ЄС у сфері ВПК, що фактично втілювало проєкт диференційованої інтеграції. 9 вересня 1998 р. Велика Британія спільно з ФРН, Францією та Італією підписали у Фарнборо Конвенцію про надання легального статусу Організації з спільної кооперації у сфері озброєнь (OCCAR), заснованої 12 листопада 1996 р. У 2003 і 2005 рр. до організації вступили Бельгія та Іспанія. Вона отримувала повноваження розміщувати прямі замовлення у військовій промисловості держав-членів. OCCAR формально не входила до структури ЗЕС, але розглядалася його керівними органами як майбутня складова частина EOA. У 1998 р. Сполучене Королівство приєдналося до створення Європейської авіаційної групи, ініційованої Францією і ФРН. У 1999 р. Велика Британія спільно з Францією, Німеччиною та Італією запропонувала концепцію європейської глобальної супутникової системи «Galileo» (аналог американської GPS і російської «ГЛОНАСС»), яка спершу мала суто цивільний характер. У липні 2000 р. британські представники підписали Угоду про заходи щодо сприяння реструктуризації та експлуатації європейської оборонної промисловості. Документ визначав спільні правила і

процедури у політиці озброєнь (експортні процедури, захист технічної інформації тощо) [14, р. 2].

На початку 2000-х рр. Велика Британія посідала першість у витратах на оборону серед держав ЄС (1999/2000 – 22,3 млрд. ф.ст.; 2000/2001 – 22,8 млрд. ф.ст.; 2001/2002 – 23 млрд. ф.ст.), що становило близько 2,8% ВВП. Для порівняння показники Франції становили 2,6%, Німеччини – 1,4% ВВП. Королівство займало другу позицію на світовому ринку озброєнь після США [21, с. 50]. Разюче виглядала різниця у витратах США і 15-ти держав ЄС на дослідження у військовій сфері станом на 2001 р. Якщо в США вони склали 39,4 млрд. дол. (14% оборонного бюджету), то європейці витратили 9,1 млрд. дол. (7,6% оборонного бюджету) [22, р. 145]. Програма модернізації національної оборони Королівських Збройних Сил орієнтувалася на розвиток Сил швидкого реагування як фундаменту спільних європейських підрозділів. Лондон погодився взяти участь у розробці сучасного озброєння протиракетної оборони, розвідки, ракетних комплексів і систем наведення. Більшість програм були зорієнтовані на доповнення ресурсів НАТО. В Брюсселі підтримали пропозицію Лондона щодо залучення до оборонних ініціатив ЄС країн, які не входили до його складу, насамперед Туреччини.

У лютому 2001 р. міністри оборони шести держав ЄС (зокрема, Великої Британії) підписали Угоду про взаємне забезпечення засобами повітряного транспорту і повітряної заправки. Уряди Великої Британії, Іспанії, Італії, Франції, ФРН і Швеції, на які припадало 90% виробництва військової продукції, 19 листопада 2001 р. схвалили Декларацію про кооперацію у створенні нових військово-повітряних технологій і засобів. Водночас давалися взнаки процесі скорочення військових бюджетів, які напряду стосувалися ВПК. На міждержавній конференції в Брюсселі 11-12 лютого 2002 р. сформульовано 19 колективних груп («панелей») розвитку європейського ВПК, серед яких: ударні гвинтокрили; захист від ядерної, біологічної і хімічної зброї; безпілотні літальні апарати; крилаті ракети тощо [16, р. 109]. За результатами конференції з потенціалу СПБО 19 травня 2003 р. створено 15 проектних груп, які мали завдання координувати діяльність фірм та організацій у сфері ВПК. Велика Британія очолювала дві з них (розвиток штабних структур ЄС і систем розвідки).

Показовою для участі Великої Британії у розбудові ВПК Євросоюзу стала ситуація навколо формування автономного європейського потенціалу супутникового стеження і розвідки. У той час, коли на черговому французько-німецькому саміті 30 липня 2002 р. підписано договір про об'єднання систем Геліос II (Франція) і САР-Лупе (ФРН), Лондон відмовився приєднатися до формування європейської розвідувальної системи.

Розвиток повноцінної СПБО потребував створення єдиної структури для управління процесом європейського ВТС. В ініційованій Лондоном Декларації

про Західноєвропейський союз від 10 грудня 1991 р. зафіксовано пункт ст. 5 про необхідність розгляду кооперації в галузі озброєнь з метою створення Європейського агентства озброєнь (ЄОА). У березні 1993 р. створено тимчасову групу для вивчення можливостей створення ЄОА, але британська сторона заблокувала пропозицію. Лондон остерігався ускладнення надходжень неєвропейських (насамперед американських) товарів до Європи і незалежності держав ЄС від НАТО [8, с. 112].

Від середини 1990-х рр. дискусії щодо проекту агентства активізувалися. На британсько-італійській зустрічі на найвищому рівні в Лондоні 19-20 липня 1999 р. підписано Декларацію про європейську обороноздатність. Сторони пропонували реструктуризацію оборонної промисловості держав ЄС, ЗЄС і НАТО, уніфікацію вимог до військової техніки [23, арк. 43]. Лише 16 травня 2002 р. на зустрічі в Римі міністри схвалили концепцію агентства. Можливість діяльності ЄОА залежала від позиції британського уряду, який не поспішав давати згоду на його створення. Тоді ж розглядалася можливість надання додаткових функцій ЗЄГО.

Під час французько-британської зустрічі 4 лютого 2003 р. в Ле-Туке сторони висунули ініціативу про створення Європейського оборонного агентства, яка стала основою відповідного рішення саміту Європейської Ради в Салоніках 19-20 червня 2003 р. Невдача виконання плану «Головна ціль-2003» засвідчила неможливість розвитку оперативних військових можливостей ЄС без об'єднаної системи ВТС і центру координації його розвитку. 12 липня 2004 р. Рада ЄС прийняла остаточне рішення про створення агентства, першим главою якого став генеральний директор з міжнародної політики безпеки Міністерства оборони Великої Британії Н. Уїтні (2004-2007 рр.), який очолював групу зі створення агентства. Цим фактом на рівні ЄС визнано передові позиції Великої Британії у сфері ВПК і ВТС. ЄОА запрацювало на основі принципу «à la carte» (участь за вибором), що задовольняло британську сторону і дозволяло зберігати головну роль національних урядів. Завданнями ЄОА стали розвиток оборонного потенціалу ЄС, виробництво і закупівля зброї, а в його структурі запрацювало чотири директорати: оперативного потенціалу; дослідження і технологій; озброєнь; промисловості і ринку. Станом на 2005 р. держави ЄС щорічно витрачали близько 10 млрд. євро на військові дослідження і розробки, з яких 75% припадало на Британію і Францію [12, р. 3].

ЄОА упродовж перших років функціонування концентрувалося на складанні звичних для ЄС планів замість здійснення реальних кроків. Імпульсу розвитку агентства надала ліквідація ЗЄГО 23 травня 2005 р. Воно успадкувало 42 програми з основних напрямів військово-технічних науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР). Водночас на наступний 2006 р. на НДДКР з бюджету ЄОА виділено 6 млн. євро [24]. ЄС потребував комплексного посилення кооперації з розвитку ВПК для розробки сучасних видів озброєнь. Однак активізація зусиль ЄС та інтерес промислових кіл не

завжди співпадали з інтересами держав-членів, що вбачається на прикладі Великої Британії. Також діяльність ЄОА не стосувалася ядерних технологій, які залишалися прерогативою національних урядів єдиних в Європі ядерних держав – Великої Британії та Франції.

На спільній зустрічі міністрів закордонних справ і оборони держав ЄС 15 травня 2006 р. підтримано пропозиції Верховного представника з питань Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗППБ) Х. Солани щодо підвищення координації засобів військового транспорту у кризові періоди. З 1 липня 2006 р. набрав чинності Кодекс поведінки на ринках озброєнь. Велика Британія як співавтор документа приєдналася до 22 держав-підписантів. Окрім того члени ЄОА затвердили процедури фінансування і управління спільними програмами військових науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР), участь в яких, за наполяганням британської сторони, мала відбуватися добровільно. Британське міністерство оборони не підтримало ідею формування спільного фінансового фонду ЄОА. Велика Британія відмовилася взяти участь у першій спільній програмі НДДКР [25]. Також Лондон проявив вибірковість участі у розбудові військового транспортного флоту ЄС. Зокрема, Велика Британія не приєдналася до підписаного у листопаді 2009 р. 12 державами протоколу про наміри щодо створення Європейського флоту повітряного транспорту.

На гармонізацію ВПК країн ЄС була спрямована Європейська стратегія у сфері оборонної промисловості, прийнята Радою ЄС 14 травня 2007 р. Документ передбачав формування європейського ринку озброєнь. Водночас головною проблемою європейського ВПК залишалося бюджетне фінансування. Схвалений міністрами оборони держав ЄС 19 листопада 2007 р. бюджет ЄОА на 2008 р. у розмірі 32 млрд. євро на 10 млрд. євро перевищив бюджет попереднього року. Однак агентству не вдалося, зокрема через спротив Великої Британії, прийняти довгостроковий бюджет на термін більше трьох років [5, с. 144]. Незважаючи на амбітні проекти, бюджет ЄОА, залежний від асигнувань держав ЄС, у 2009 р. скоротили до 30 млрд. євро. З 2007 до 2011 р. витрати ЄС на дослідницькі програми у сфері безпеки зменшилися на 18%, а технологічні проекти – на 20%. Понад 85% проектів забезпечувалися на національному рівні [26, р. 22]. Територіальна роздробленість військового промислового виробництва стала перешкодою для розвитку європейського ВПК.

У 2009 р. Єврокомісія прийняла дві директиви про відкриття ринку військової техніки і обладнання для субпідрядників з усієї Європи, що дозволило інтенсифікувати обіг продукції оборонної промисловості. Того ж року Рада ЄС затвердила декларацію про співпрацю між ЄОА та OCCAR. У 2012 р. підписано Угоду про співпрацю між структурами. OCCAR набула статусу привілейованого партнера ЄОА [27, р. 24]. Проти їх злиття виступила

британська сторона, яка остерігалася посилення наддержавних структур ЄС. Лондон не пристав на французько-німецьку пропозицію щодо розробки європейського транспортного гвинтокрила «Eurocopter» і відмовився від участі в програмі вдосконалення захисту європейських сил від біологічної зброї. Також британська сторона не взяла участі в програмі уніфікації персонального спорядження піхотинців. Лісабонський договір ЄС зафіксував можливість держав об'єднати розвивати «постійне структурне співробітництво» у сфері СПБО, чим узаконив наявну диференційовану інтеграцію, зокрема у галузі ВТС.

Прихід до влади консерваторів у 2010 р. призвів до подальшого зниження рівня участі Великої Британії в європейській військовій кооперації в межах ЄС. Причини цьому були суто політичні. Незважаючи на проголошене у 2010 р. скорочення військового бюджету країни на 8% у наступні п'ять років, уряд витрачав близько 40% оборонного бюджету на закупки, модернізацію і матеріально-технічне забезпечення озброєнь та військової техніки. Міністерство оборони планувало до кінця 2010-х рр. підвищити цей показник до 45% [28, с. 31]. Нове британське керівництво одразу відмовилося приєднатися до запровадженого 1 липня 2010 р. Європейського авіатранспортного командування. Уряд Д. Кемерона надавав перевагу двостороннім міждержавним програмам, що підтвердили британсько-французькі Лондонські домовленості від 2 листопада 2010 р. Безпрецедентна програма військового співробітництва між Великою Британією і Францією передбачала спільне користування кораблями-авіаносцями, підтримку європейського авіаційного проекту А400М, розвиток можливостей дозаправки літаків у повітрі, розробку технологій для виробництва ядерних субмарин, співпрацю з кібербезпеки тощо [29]. Французько-британська військова програма стала фактичним прикладом реалізації механізму поглибленого співробітництва і формування «мережевої» або «кластерної» системи безпеки в Європі під егідою ЄС [1, с. 171]. Зазначимо, що 13 квітня 2012 р. набув чинності американсько-британський Договір про військово-технічне співробітництво від 21 червня 2007 р., який передбачав умови спрощеної торгівлі військовими технологіями, кооперацію державних і недержавних структур.

На засіданні Ради міністрів ЄС 9 грудня 2010 р. уряд Сполученого Королівства наклав вето на пропозицію Верховного представника ЄС з питань зовнішньої політики і політики безпеки К. Ештон підвищити бюджет ЄОА у 2011 р. на 2,2%, що розглядалося Лондоном як недоцільне в умовах економічної кризи. Така позиція британського керівництва прозвучала дисонансом на фоні прийняття німецько-шведських пропозицій про поглиблення військової кооперації держав ЄС на зустрічі міністрів оборони у вересні 2010 р. в Генті.

Європейська оборонна промисловість внаслідок економічної кризи переживала додаткові труднощі. Згідно доповіді ЄОА 2012 р. європейська військова авіабудівна промисловість перебувала у складному становищі через брак інвестицій. Упродовж 2001-2012 рр. в державах ЄС відбулося зниження витрат на оборону з 251 млрд. євро до 194 млрд. євро [13]. Оборонна промисловість залишалася важливим сектором економіки країн Європи, але скорочення фінансування програм упродовж 2000-х рр. призвело до зменшення частки ЄС у світовому виробництві зброї з 29% до 20% [7, с. 17]. Недостатні військово-технічні можливості ЄС наочно продемонструвала Лівійська кампанія 2011 р. Європейська Рада 19-20 грудня 2013 р. затвердила перелік загальних пріоритетів розвитку СПБО і закликала держав-членів розвивати інноваційну і конкурентноспроможну технологічну основу європейської оборони. К. Ештон визнала відсутність спільного європейського ринку оборонної промисловості [26, р. 2]. Відмінності позицій Франції і Великої Британії не дозволили орієнтувати Раду ЄС на прийняття спільних стратегічних рішень. Д. Кемерон заперечив можливість подальшої розбудови системи ВПК ЄС. В умовах, коли економічна криза і деградація національної оборонної промисловості більшості держав Європи зумовлювали актуальність створення загальноєвропейського ринку військових технологій, британське керівництво працювало проти його створення. Враховуючи суміжне членство більшості держав Європи в ЄС і НАТО багато з них надавали перевагу участі у військово-технічних програмах Альянсу.

Незважаючи на стримування розвитку військово-технічного потенціалу ЄС, британська влада сприяла інтенсифікації експорту військових технологій і товарів подвійного призначення шляхом підтримки національного ВПК, який відзначається високим рівнем наукомісткості. Сполучене Королівство здійснювало ВТС з іншими державами на основі угод про торгівлю продукцією військового призначення. З низкою союзників встановлено безліцензійний порядок двосторонньої передачі технологій. Проводилися спільні НДДКР зі створення перспективних зразків озброєння. Наприклад з Францією британська сторона реалізувала близько 30 проектів, зокрема в межах європейських військових програм [30, с. 13]. Одним з найважливіших з них стала розробка корабельної системи протиповітряної оборони «РААМС». Знаковими спільними проектами з Німеччиною стало виробництво винищувача «Turboon», ракети класу «повітря-повітря» «Meteor» і військово-транспортного літака А400М. Британська компанія «Surrey Satellite Technology» спільно з німецькою «ОНВ System» виграла тендер на побудову перших 14 супутників для формування європейської навігаційної системи «EGNOS». Велика Британія спільно з Францією, ФРН та Іспанією здійснювала розробку нового стратегічного транспортно-заправочного літака А330-200МРТТ.

У європейській військово-промисловій кооперації став характерним неофіційний розподіл праці між державами та окремими компаніями, що засвідчував відхід від монополізації та одноосібного виробництва продукції військового призначення. Наприклад, для складання аеробуса А400М у Великій Британії виробляли лише крила. Виокремилися усталені компаніи-постачальники спеціалізованих компонентів. Зокрема, британська компанія «Aegomet» спеціалізується на постачанні титанових деталей для виробництва військової техніки [6, с. 42]. Однак, незважаючи на популярність спільного виробництва озброєнь, згідно даних Єврокомісії за 2014 р. 12% загального обсягу дослідницьких і конструкторських робіт велося спільно кількома державами ЄС [7, с. 17]. Ринки зброї і військової техніки держав ЄС значною мірою залишалися замкненими для доступу інших держав, що нерідко спричиняло дублювання виробництва продукції. Близько 85% їх оборонного бюджету витрачалися на внутрішньому рівні.

У період правління урядів Д. Кемерона Велика Британія втратила ініціативу в розвитку ВТС в межах СПБО ЄС. Керівництво фактично скоротило більшість напрацьованих механізмів співпраці з європейськими партнерами у цій галузі. Лондон відмовився від участі у багатосторонній європейській програмі створення телекомунікаційних супутників, успішно розвиваючи національну систему «Skynet». У 2012 р. зірвалося злиття найбільших суб'єктів регіонального ринку виробництва озброєнь і військової техніки – європейського міжнародного концерну «EADS» і британського «BAE Systems». У 2013-2014 рр. королівство втратило абсолютне лідерство за витратами на закупівлі військової техніки і технічне обслуговування операцій ЄС. На одному з найнижчих рівнів серед держав-членів залишалися витрати Лондона на спільні науково-технічні програми у сфері безпеки та оборони [31, р. 28, 44, 50].

Залежність розвідувальної системи Великої Британії від американських партнерів стала одним з головних стримуючих факторів участі держави у формуванні самостійної європейської космічної системи розвідки. Це засвідчив скандал 2013 р. навколо прослуховування американцями (за допомогою британських ресурсів) розмов європейських політичних лідерів. Система глобальної радіоелектронної розвідки «Echelon», активним учасником якої є Центр урядового зв'язку Сполученого Королівства (GCHQ), дозволяє здійснювати перехоплення та аналіз телефонних переговорів, факсів, електронних листів та інших інформаційних потоків по всьому світу. Тому Лондон не надав першочергового значення створенню розвідувальних космічних апаратів для ЄС.

У цьому контексті залишається відкритим питання про ціну виходу Великої Британії з ЄС, адже перспективи збереження військово-технічної кооперації з європейськими партнерами залишаються неврегульованими. Єврокомісія 30 листопада 2016 р. прийняла оновлений План дій європейської безпеки. Однак, як зазначають експерти, внаслідок вилючення з системи ЄС

військових ресурсів Великої Британії в ній виникнуть прогалини, які в короткостроковій перспективі не можна буде заповнити потенціалом інших держав-членів [9, р. 12]. Тому реалістичність виконання амбіційної «Глобальної стратегії зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу» 2016 р. щодо здобуття стратегічної автономії об'єднання у сфері безпеки та оборони викликає великі сумніви.

Отже, Велика Британія відіграла вагомую роль у формуванні європейського ринку озброєнь та військової техніки. Система європейського ВТС формувалася на міждержавній основі, що зумовило складність становлення ЄС як її суб'єкта і тривалий процес заснування ЄОА. Однак позиція Лондона щодо участі британського ВПК в системі кооперації ВПК держав ЄС була суперечливою. Прагнення утримувати провідні позиції в розвитку європейського ВТС і розширювати склад його учасників за рахунок нових членів ЄС поєднувалося з наданням британськими компаніями переваги відносинам з американськими партнерами. Внаслідок цього Лондон відмовився від участі у низці перспективних європейських проєктів, а британський ВПК часто конкурував з ВПК держав континентальної Європи.

Курс на захист національних інтересів і прихильність до міждержавного характеру співпраці держав ЄС, вірність атлантичним зобов'язанням зумовили недостатньо активну участь королівства в діяльності ЄОА. Британське керівництво і бізнес не використали можливості держави у співпраці з європейськими партнерами у таких галузях, як військово-морський оборонний потенціал, протистояння кіберзагрозам, європейська аерокосмічна система і система розвідки. Позиція Великої Британії стала перешкодою на шляху формування єдиного європейського ринку озброєнь. Політика урядів Великої Британії після повернення до влади консерваторів у 2010 р. перешкоджала повноцінній участі військово-оборонного комплексу держави в системі кооперації ВПК ЄС, сприяючи послабленню його можливостей і поступовому вилученню країни з кола його лідерів.

Керівництво Великої Британії різних періодів причетне до стратегічної і військово-технічної слабкості СПБО ЄС. Хоча в умовах агресивної зовнішньої політики Росії увага європейців зміщена до традиційних атлантичних структур безпеки, не виключене зміцнення військових структур ЄС після завершення виходу Великої Британії з його складу. Це може стимулювати європейські держави до активізації процесу створення єдиного ВПК, в якому домінуватимуть Франція і ФРН. Водночас вихід Великої Британії з об'єднання стане випробуванням для ЄС, послабить його оборонну систему і військово-промислові можливості, ускладнить відносини з НАТО. Вилучення з оборонного ринку ЄС підприємств Великої Британії, які займали в ньому провідні позиції, істотно відтермінує і ускладнить виконання завдань ЄС у сфері безпеки та оборони. Водночас британський ВПК збереже значний вплив

на загальні європейські механізми ВТС, які відносно успішно тривалий час функціонують за межами ЄС.

Список використаних джерел та літератури

1. Александров О.С. Оборонна промисловість Європейського Союзу: сучасний досвід трансформації // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 2. – С. 168-177.
2. Яковенко Н.Л. Велика Британія в міжнародних організаціях. – К.: Київський університет, 2011. – 400 с.
3. Грубінко А.В. Велика Британія в системі європейської зовнішньої і безпекової політики (1990-2016 рр.): монографія. – Тернопіль: Осадца Ю.В., 2017. – 640 с.
4. Данилов Д. Формирование общей внешней политики и политики безопасности (ОВППБ) // Европейский Союз: факты и комментарии. Июль-сентябрь 1997 г. – Вып. 10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.edc-aes.ru/ru/union/archive/vipusk_10
5. Журкин В.В. Военная политика Евросоюза: монография. – М.: Международные отношения: Институт Европы РАН, 2014. – 256 с.
6. Иванов И. Военно-промышленный комплекс Европейского Союза // Современная Европа. – 2006. – Вып. 1. – С. 31-48.
7. Каренин С. Проблемы оборонной промышленности Евросоюза // Зарубежное военное обозрение. – 2014. – № 7. – С. 17-19.
8. Коварский Н.Н. Военно-политическая интеграция ЕС: направления, формы, методы: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04. – М., 2008. – 199 с.
9. Biscop S., Coelmont J. Permanent Structured Cooperation in Defence: Building Effective European Armed Forces. – September 2010. – № 15. – 23 p.
10. Guay T., Callum R. The transformation and future prospects of Europe's defence industry // International Affairs. – 2002. – № 78. – Vol. 4. – P. 757-776.
11. Hoyle C. European defence industry nearing crisis, report warns // Flightglobal. – 26 March 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.flightglobal.com/news/articles/european-defence-industry-nearing-crisis-report-warns-369946>
12. Keohane D. Europe's new defence agency. – London: Centre for European Reform, Policy briefing, 2004. – 6 p.
13. Barone M.G. European defence industry's decreasing competitiveness // International Security Observer. – September 6, 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://securityobserver.org/european-defense-industrys-decreasing-competitiveness>
14. Bauer S. Can European Defence Industrial Co-operation be made Accountable? // European Security Review. – 2001. – № 7. – P. 2-3.
15. Eekelen van W. Debating European Security, 1948-1998. – The Hague, 1998. – 371 p.
16. Schmitt V. European capabilities: how many divisions? // EU Security and Defence Policy. The first five years (1999-2004) / Ed. by N. Gnesotto. – Paris, 2004. – P. 89-110.
17. Договор, учреждающий Европейское оборонительное сообщество, от 27 мая 1952 г. // История европейской интеграции. Хрестоматия. В 3-х частях. Ч 1. История Европейских Сообществ / Браницкий А.Г., Леушкин Д.В. – Нижний Новгород, 2014. – С. 40-86.
18. Липкин М.А. Британія в поисках Европы: долгий путь в ЕЭС (1957-1974 гг.). СПб.: Алетей, 2009. – 240 с.
19. Meeting of EU defence ministers. Brussels, 17 May 2004 // EU Security and Defence Policy. Core documents 2004. No 75. Volume V. – Paris, February, 2005. – P. 76-79.
20. Данилов Д. Формирование общей внешней политики и политики безопасности (ОВППБ) // Европейский Союз: факты и комментарии. – Январь-март 1998 г. – Вып. 12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.edc-aes.ru/ru/union/archive/vipusk_12
21. Сивков Д.А. Современная военная промышленность Великобритании // Политические, военные и экономические факторы обеспечения безопасности в современных условиях.

- Сборник докладов молодых ученых и аспирантов на конференции ИМЭМО РАН 16 апреля 2009 г. – М.: ИМЭМО РАН, 2009. – С. 49-54.
22. The Military Balance 2001-2002. International Institute for Strategic Studies. – London, 2001. – 320 p.
  23. Лист Надзвичайного і Повноважного Посла України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північній Ірландії В. Василенка Першому заступнику міністра закордонних справ України Є. Бершеді. № 49/26-638 ін. від 22.07.1999 р. // Відділ державного архіву МЗС України. – Ф. 8. – Оп. 107. – Спр. № 142. – Арк. 43.
  24. Данилов Д. Общая внешняя политика и политика безопасности // Европейский Союз: факты и комментарии. Декабрь 2005 г. – февраль 2006 г. – Вып. 43. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.edc-aes.ru/ru/union/archive/vipusk_43
  25. Данилов Д. Общая внешняя политика и политика безопасности. Сентябрь-ноябрь 2006 г. – Вып. 46. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.edc-aes.ru/ru/union/archive/vipusk_46
  26. Preparing the December 2013 European Council on Security and Defence. Final Report by the High Representative / Head of the EDA on the Common Security and Defence Policy. – Brussels, 15 October 2013. – 27 p.
  27. OCCAR: The only real option is further collaboration // European Defence Matters. – 2012. – Issue 1. – P. 24-25.
  28. Целицкий С. План оснащения Вооружённых сил Великобритании на десятилетний период // Зарубежное военное обозрение. – 2013. – № 7. – С. 31-35.
  29. UK-France Summit 2010 Declaration on Defence and Security Co-operation. Tuesday 2 November 2010 // Government of the UK. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gov.uk/government/news/uk-france-summit-2010-declaration-on-defence-and-security-co-operation>
  30. Галин Д. Военная политика Великобритании // Зарубежное военное обозрение. – 2014. – № 4. – С. 11-17.
  31. Guzelyte S. National EDA Member States' Defence Data 2013-2014 and 2015 (est.) of the 27 EDA Member States. EDA participating Member States. – Brussels, June 2016. – 69 p.

Грубинко А.В. Роль Великобритании в военно-техническом сотрудничестве государств Европейского Союза.

В статье проанализирован вклад Великобритании в развитие военно-технического сотрудничества государств Европейского Союза. Установлено, что руководство Великобритании проводило неоднозначную политику в отношении военно-технического сотрудничества (ВТС) участников европейской интеграции. Стремление получить первенство в европейской ВТС сочеталось с предоставлением британскими компаниями преимуществ сотрудничеству с американскими партнерами. Британский ВПК стал конкурентом ВПК государств континентальной Европы. Позиция Великобритании есть одним из препятствий для формирования единого европейского рынка вооружений. Выход королевства в ЕС может стимулировать процесс создания единого европейского ВПК, в котором будут доминировать Франция и ФРГ, поддерживаемые другими влиятельными промышленными государствами (Италия, Испания и др.). Британский ВПК сохранит значительное влияние на европейские механизмы ВТС, которые относительно успешно функционируют за рамками ЕС.

Ключевые слова: Великобритания, Европейский Союз, Общая политика безопасности и обороны, военно-техническое сотрудничество.

Hrubinko A. *The Role of Great Britain in the Military-technical Cooperation of the Countries of European Union.*

In the article the Great Britain's contribution to the development of military-technical cooperation between the countries of the European Union is analyzed. It was found that the British leadership conducted ambiguous policies on military-technical cooperation (MTC) of the European integration. The desire to win the priority in the European MTC was combined with the provision of British companies the benefits of cooperation with American partners. British military-industrial complex became a rival of the military-industrial complex of the states of continental Europe. The position of Great Britain has become one of the obstacles to the formation of a single European arms market. The exit of the kingdom from the EU can stimulate the process of creating a single European military-industrial complex, in which France and Germany, supported by other influential industrial states (Italy, Spain, etc.) will dominate. The British military-industrial complex will continue to have a significant impact on the European MTC machinery, which relatively successfully operates outside the EU.

Keywords: *Great Britain, European Union, Common Security and Defense Policy, military-technical cooperation.*